

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Haridusteaduste instituut
Klassiõpetaja õppekava

Anneli Varik

I KOOLIASTME LAPSEVANEMATE ARUSAAMAD KÜBERKIUSAMISEST
magistritöö

Juhendaja: Piret Luik

Läbiv pealkiri: küberkiusamine

KAITSMISELE LUBATUD

Juhendaja: Piret Luik (PhD)

.....

(allkiri ja kuupäev)

Kaitsmiskomisjoni esimees: Evi Saluveer (MA)

.....

(allkiri ja kuupäev)

Tartu 2016

Sisukord

Sissejuhatus.....	3
1. Küberkiusamise olemus, kriteeriumid, vahendid ja mõju lastele.....	4
1.1. Küberkiusamise olemus.....	4
1.2. Küberkiusamise kriteeriumid.....	5
1.2.1. Tahtlikkus.....	6
1.2.2. Jõudude ebavõrdsus.....	6
1.2.3. Korduvus.....	6
1.2.4. Avalikkus.....	7
1.2.5. Anonüümsus.....	7
1.3. Küberkiusamise vahendid.....	8
1.4. Küberkiusamise mõju lastele.....	9
1.5. Lapsevanemate arusaamad küberkiusamisest/kiusamisest varasemate uurimuste põhjal.....	10
1.6. Uurimuse eesmärk ja hüpoteesid.....	12
2. Uurimus I kooliastme lapsevanemate arusaamadest küberkiusamisest.....	13
2.1. Metoodika.....	13
2.1.1. Valim.....	14
2.1.2. Mõõtevahend.....	14
2.1.3. Protseduur.....	16
2.1.4. Eetilisus.....	17
2.2. Tulemused.....	18
2.3. Arutelu.....	21
2.3.1. Rakendatavus.....	24
2.3.2. Piirangud.....	24
Kokkuvõte.....	25
Abstract.....	26
Tänu sõnad.....	27
Autorsuse kinnitus.....	27
Kasutatud kirjandus.....	28
Lisa 1.....	34
Lisa 2.....	44

Sissejuhatus

Uued tehnoloogiad ja internet on saanud tänapäeva inimeste elu lahutamatuks osaks. Livingstone, Haddon, Görzig ja Olafssoni (2011) üle Euroopa läbiviidud uurimuse kohaselt veedavad 60 protsenti lastest vanuses 9-16 internetis aega peaaegu iga päev. Eesti lastest kasutas internetti igapäevaselt 82 protsenti (Haddon & Livingstone, 2012). Internetil ja teistel vahenditel on tähtis osa noorte sotsiaalelus (Kowalski, Limber, & Agatston, 2008). Tänu uudsele tehnoloogiale saab kiiresti leida vajaminevat infot, suhelda teiste inimestega ja meelt lahutada. Paraku kasutatakse info-ja kommunikatsioonitehnoloogiat (IKT) ka negatiivsel eesmärgil – küberkiusamiseks (Willard, 2007).

Küberkiusamist võib pidada kiusamise vormiks, mille puhul kasutatakse elektroonilisi suhtlusvahendeid – nagu näiteks interneti suhtluskeskkonda, mobiiltelefone jne (Miller & Hufstedler, 2009). Nii nagu igal mänguväljakul leidub kiusajaid, leidub neid ka küberruumis. Oma eripärast tulenevalt ei jää kiusamine enam ainult kooliseinte vahele, vaid jõuab ka koju. Küberkiusamisel on negatiivne mõju lastele. See võib tekitada sügavat emotsionaalset valu, mis omakorda toob kaasa enesevigastusi või koguni suitsiidi (Miller & Hufstedler, 2009).

Küberkiusamisest on saanud kiiresti arenev fenomen (Aricak *et al.*, 2008). Tulenevalt sellest, et IKT-vahendeid kasutades saab kiusata iga päev, ja kui tahes kaua (Spears, Slee, Owens, & Johnson, 2008), ning arvestades, et lapsevanemad on kodudes peamised täiskasvanud (Robinson, 2013), tuleb just neil küberkiusamisega tegeleda, et seda koostöös kooliga ennetada (Spears *et al.*, 2008). Kooli ja lastevanemate koostöö küberkiusamise vastu võitlemisel oleks tõhusam, kui lapsevanematel oleks õige arusaam küberkiusamise olemusest ja selle mõjust lastele (Robinson, 2013).

Eestis on uuritud lapsevanemate arusaamu traditsioonilisest kiusamisest (Jõgisuu, 2011), kuid küberkiusamisest autori andmetel mitte. Comptoni, Campbelli ja Mergleri (2014) uurimusest võib järeldada, et vanemate teadmised küberkiusamisest on pinnapealsed. Peale selle on leitud, et Eesti lapsevanemad ei ole teadlikud oma lapse küberkiusamise ohvriks olemisest (Haddon & Livingstone, 2012). Arvestades eelnevat ja asjaolu, et Eesti õpilased on Euroopas ühed aktiivsemad internetikasutajad ning puutuvad kokku erinevate internetiriskidega (Haddon & Livingstone, 2012), kerkib esile uurimisprobleem: milline on Eesti lapsevanemate arusaam küberkiusamisest. Kuna Eesti lastest saavad internetikasutajad juba varases eas (Haddon & Livingstone, 2012), siis uurib magistritöö autor just 1.-3. klassi õpilaste vanemaid.

Uurimistöö eesmärgiks on selgitada välja lapsevanemate arusaamad küberkiusamise kriteeriumite, kasutatavate vahendite ning selle kohta, kuidas nad enda hinnangul tunnevad ära küberkiusatud lapse. Järgnev uurimus aitab meil mõista lapsevanemate arusaamist küberkiusamisest ning teha järeldusi, kas neil on vajalikud teadmised oma lapse aitamiseks. Samuti annab uurimistöö selgust selle kohta, kas oleks vaja teha põhjalikumate teavitustööd. Uurimus võimaldab tõhustada ka teemakohaseid koolitusi.

Magistritöö koosneb teoreetilisest ja empiirilisest osast. Teoreetilises osas antakse varasemate uurimuste valguses ülevaade küberkiusamise olemusest ning lapsevanemate sellealase arusaamast. Empiirilises osas antakse ülevaade saadud tulemustest ning analüüsitakse neid. Tulemuste peatükis tuuakse välja lapsevanemate arusaamad küberkiusamiseks kasutatavate vahendite ja kriteeriumite kohta ning selle kohta, kuidas nad enda hinnangul tunnevad ära küberkiusatud lapse. Arutelu peatükis arutletakse tulemuste üle varasemate uurimuste valguses.

1. Küberkiusamise olemus, kriteeriumid, vahendid ja mõju lastele

Järgnevates alapeatükkides analüüsitakse küberkiusamise olemusest, kriteeriumeid, vahendeid, mille abil kiusatakse ja küberkiusamise mõju lastele. Varasemate uurimuste peatükis räägitakse lapsevanemate arusaamadest küberkiusamise kohta. Tuuakse ka välja uurimistöö eesmärk ja hüpoteesid. Antud teemad on olulised, kuna aitavad mõista sügavuti küberkiusamise iseloomu.

1.1. Küberkiusamise olemus

IKT levik on kaasa toonud uut tüüpi kiusamise, mida nimetatakse küberkiusamiseks. Olemasolevad küberkiusamise definitsioonid sisaldavad loetelu elektroonilistest seadmetest (arvuti, mobiiltelefon), mille kaudu kiusamine toimub ning tavakiusamise kriteeriumeid (Aricak *et al.*, 2008; Hinduja & Patchin, 2015; Kowalski & Limber, 2007; Li, 2008; Smith *et al.*, 2008). Küberkiusamist on defineeritud kui korduvat negatiivset käitumist, mida teostatakse elektrooniliste sidevahendite kaudu, mis eeldab jõudude ebavõrdsust, nii et nõrgemat isikut või isikute gruppi rünnatakse ebaõiglaselt (Smith *et al.*, 2008). Sarnaselt defineerivad küberkiusamist ka Hinduja ja Patchin (2015), öeldes, et küberkiusamine on korduv ja tahtlik kahju tekitamine kasutades elektroonilisi seadmeid. Küberkiusamine tähendab kiusamist selliste elektrooniliste sidevahendite kaudu nagu e-post, mobiiltelefon, kiirsõnumid ja internet (Li, 2008). Eelnevalt mainitud definitsioonides kajastuvad olulised

kiasamise kriteeriumid: korduvus, tahtlikkus, jõudude ebavõrdsus (Nocentini *et al.*, 2010; Patchin & Hinduja, 2006; Vandebosch & Cleemput, 2008). Nende kõrval on välja toodud ka uuemad küberkiasamise kriteeriumid: anonüümsus ja avalikkus (Nocentini *et al.*, 2010; Slonje & Smith, 2008).

Käesolevas magistritöös lähtutakse Smithi ja tema kolleegide (2008) definitsioonist, mille järgi on küberkiasamine tahtlik, korduv ja antud juhul on tegemist jõudude ebavõrdsusega. Antud magistritöös lisatakse Smithi ja tema kolleegide (2008) definitsioonile veel Nocentini ja tema kolleegide (2010) ning Slonje ja Smithi (2008) poolt välja pakutud anonüümsus ja avalikkus.

Uute tehnoloogiate keerulisus raskendab küberkiasamise liigitamist, seega pole ühtset küberkiasamise liikide nimekirja (Nocentini *et al.*, 2010). Smith ja tema kolleegid (2008) on küberkiasamise liigitanud seitsme erineva meedia- või suhtlusvahendi järgi (tekstisõnumid, e-kirjad, telefonikõned, fotod või videoklipid, kiirsõnumid, veebilehed ja jututoad). Välja on pakutud veel küberkiasamise jaotamist varjatud ja varjamata küberkiasamiseks (Spears *et al.*, 2008). Küberkiasamist on liigitatud ka läbi käitumise nagu söimamine, ahistamine, kuulujuttude ja laimu levitamine, privaatsuse rikkumine, saladuste levitamine, ignoreerimine, küberjälitamine/väljapressimine ja ignoreerimine (Willard, 2007). Nocentini ja tema kolleegid (2010) tuginevad Willardile (2007) ning koondavad küberkiasamise liigid nelja põhi kategooriasse:

- kirjalik-suuline (telefonikõned, kiirsõnumid, blogid, veebilehed, tekstisõnumid, sotsiaalsõrgustikud);
- visuaalne (postitamine, kompromiteerivate piltide ja videote saatmine ning jagamine läbi interneti või mobiiltelefonide);
- ignoreerimine (ohvrit tõrjutakse sotsiaalsõrgustike sõbralistides);
- privaatsuse rikkumine (omatakse juurdepääsu ohvri kontole eesmärgiga teda kahjustada).

Antud magistritöös toetutakse Willardi (2007) ning Nocentini ja tema kolleegide (2010) liigitustele.

1.2. Küberkiasamise kriteeriumid

Küberkiasamise defineerimisel eristatakse viit kriteeriumi: tahtlikkus, jõudude ebavõrdsus, korduvus, avalikkus ja anonüümsus. Järgnevatel alapeatükkides selgitatakse lähemalt neid kriteeriumeid.

1.2.1. Tahtlikkus. Tahtlikkus tähendab soovi teha teisele haiget. Menesini ja Nocentini (2009) ütlevad, et küberkiusamise kaudse olemuse tõttu on raske tuvastada tahtliku kahjustava käitumise kavatsust. Põhjus on selles, et küberkeskkonnas suheldes ei näe kiusaja ega ohver üksteise emotsioone. Seetõttu jääb kiusaja tahtlikkus osaliselt varjatuks (Kowalski *et al.*, 2008).

Õpilastelt uuriti, miks kiusatakse teisi inimesi interneti kaudu. Mõne kiusaja vastusest oli selgelt näha tegevuse tahtlikkus. Ühed tahtsid kiusamise abil kättemaksta ja leidus neidki, kes tegid seda sellepärast, et neil oli ohvriga lahkeli või ohver lihtsalt ei meeldinud neile. Küsitlute seas oli aga ka õpilasi, kes kiusasid lihtsalt nalja ja igavuse pärast (Vandebosch & Cleemput, 2008).

1.2.2. Jõudude ebavõrdsus. Jõudude ebavõrdsusega on tegemist siis, kui kiusaja omab mingit eelist ohvri ees. Kui traditsioonilise kiusamise juures on selge, et jõudude ebavõrdsus tuleneb kiusajate arvulisest ülekaalust või tugevusest, siis mis on jõudude ebavõrdsus küberkiusamise kontekstis, on vaidluse all (Menesini & Nocentini, 2009; Nocentini *et al.*, 2010; Slonje, Smith, & Frisen, 2013; Smith, Steffgen, & Sittichai, 2013). Siiski pakutakse, et küberkiusamise puhul tuleneb jõudude ebavõrdsus oskusest kasutada tehnoloogiat ning võimest peita enda identiteeti internetis (Menesini & Nocentini, 2009; Patchin & Hinduja, 2006; Vandebosch & Cleemput, 2008). Leiti, et 54% küberkiusajatest väidab end olevat ekspert interneti alal, samas kui kiusamisest hoiduvatest õpilastest peab end eksperdiksi kolmandik (Ybarra & Mitchell, 2004).

Kiusaja võim ohvri üle väljendub samuti olukorras, kus internetti riputatud materjal võib jõuda avalikku keskkonda. Sellisel juhul saavad seda levitada ja muuta ka teised inimesed peale ohvri ning kiusaja. Erinevalt traditsioonilisest kiusamisest on küberkiusajal võimalik (Vandebosch & Cleemput, 2008) ohvrit kiusata ükskõik, mis kellaajal, nii päeval kui ka öösel (Hinduja & Patchin, 2015; Vandebosch & Cleemput, 2008). Sellest tingitult võib ohver tunda end jõuetuna kiusaja tegude suhtes (Ybarra & Mitchell, 2004).

Naruskovi, Luige, Nocentini ja Menesini (2012) uurimus näitas, et Eesti õpilased määratlevad küberkiusamist jõudude ebavõrdsusega (sh anonüümsusega). Sarnasele järeldusele jõuti ka teises uurimuses, kuid siis lisandus veel tahtlikkus (Menesini *et al.*, 2012).

1.2.3. Korduvus. Korduvuse all mõistetakse ohvri pikaaegset häirimist. Küberkiusajate eesmärgiks on kahjustada oma ohvreid korduvate häirimiste kaudu, et saavutada nende üle

kontrolli. Korduvust peetakse küberkiasamise puhul oluliseks kriteeriumiks (Patchin & Hinduja, 2006, 2015). Samas muudab küberruumi olemus teatud juhtudel korduvusest arusaamise viisi. Ükskõik milline tegu, kas video postitamine, e-kirja saatmine või veebilehele kirjutamine jne, jäädvustub küberruumi pikaks ajaks, kuna neid fotosid ja e-kirju on võimalik edastada kõigil, kellel on ligipääs sellele materjalile. Ühte tegu saab pidada korduvaks iga kord, kui veebilehte, e-posti, videot jne vaadatakse (Slonje & Smith, 2008). Kuid küberruumi olemuse tõttu on korduvus küberkiasamise määratlemisel veel arutluse all ning tekib küsimus, et kui kiusaja ise ei ole korduvalt interneti kaudu kiusanud, kas tema tegu siis üldse saab pidada küberkiasamiseks (Smith *et al.*, 2013).

1.2.4. Avalikkus. Avalikkuse puhul ei toimu suhtlus ainult kahe osalise vahel, vaid seda võivad näha ka teised inimesed – näiteks foorumis solvamine, videote ja piltide levitamine. Slonje ja Smithi (2008) uuringus, milles osales 360 Rootsi õpilast, pidasid uuringuosalisel piltide/videote kaudu kiusamist kõige tõsisemaks küberkiasamise liigiks, sest avalikud postitused on näha kõigile. Kolme Euroopa riigi õpilaste küsitlusest selgus, et kõige tõsisemaks peetakse juhtumeid, mis on näha kõrvalseisjatele (Nocentini *et al.*, 2010).

Nocentini ja tema kolleegid (2010) ei pea avalikkust kõige olulisemaks kriteeriumiks, kuid peavad seda siiski tähtsaks, kuna see seostub teo tõsiduse ja rünnaku iseloomuga. Leidub neidki, kelle meelest võib anonüümsuse ja avalikkuse ühendamine kirjeldada küberkiasamist adekvaatsemalt kui varem levinud määratlus (Slonje & Smith, 2008).

1.2.5. Anonüümsus. Anonüümsusega on tegemist siis, kui kiusaja tegutseb oma identiteeti varjates. Küberkiasamisel ja traditsioonilisel kiusamisel on kolm ühist joont, milleks on korduvus, tahtlikkus ja jõudude ebavõrdsus (Slonje *et al.*, 2013). Ühiste kriteeriumite olemasolu tõttu peavad mõned teadlased küberkiasamist kiusamise vormiks (Juvonen & Gross, 2008; Miller & Hufstedler, 2009; Sourander *et al.*, 2010). Teisalt leitakse, et küberkiasamine eristub kiusamisest just anonüümsuse tõttu (Kowalski & Limber, 2007; Kowalski *et al.*, 2008). Leitakse, et anonüümsus ja avalikkus on kriteeriumid, mis aitavad küberkiasamist paremini defineerida (Menesini *et al.*, 2012; Nocentini *et al.*, 2010; Slonje & Smith, 2008).

Anonüümse kiusamise puhul ei tea ohver alati kiusaja nime (Hinduja & Patchin, 2015; Slonje & Smith, 2008), sest kiusajad võivad endale luua pseudonüüme ja ajutisi e-posti aadresse (Vandebosch & Cleemput, 2008). See on ka peamisi põhjusi, miks noored

küberkiusavad (Ybarra & Mitchell, 2004). Anonüümsete kontodega tunnevad kiusajad ennast just kui nähtamatuna ja seega kiusajad ei tunne muret, et neid avastatakse ja hukka mõistetakse (Willard, 2007). Tegelikult on küberkiusajaid palju lihtsam tuvastada kui tavakiusajaid (Hinduja & Patchin, 2015), sest kõik jätavad endast maha „digitaalse jalajälje” (Willard, 2007).

Anonüümuse tõttu ei näe kiusajad ohvrile tekitatud emotsionaalset valu ega pruugi sellest tulenevalt mõista oma tegude tagajärgi (Kowalski & Limber, 2007; Slonje & Smith, 2008; Ybarra & Mitchell, 2004). Ohvris võib küberkiusaja isiku mitteteadmine aga suurendada frustratsiooni ja võimetuse tunnet (Slonje & Smith, 2008).

1.3. Küberkiusamise vahendid

IKT muudab inimeste elu lihtsamaks ja pakub inimeste vaheliseks suhtluseks erinevaid võimalusi: e-kirjad, sõnumid (SMS), telefonikõned jne. Mainitud võimalusi kasutatakse küberkiusamiseks, sest teadmine, et ohver ei näe kiusajat muudab erinevate vahendite kasutamise kiusaja jaoks ahvatlevaks. Antud alapeatükk annab ülevaate erinevatest vahenditest, millega lapsed/noored üksteist küberkiusavad.

Küberkiusamiseks kasutatakse mobiiltelefone, arvuteid ja muid elektroonilisi seadmeid (Hinduja & Pachin, 2015; Smith *et al.*, 2008). Täpsemalt sõnumite, e-kirjade, videote/piltide ja telefonikõnede vahendusel (Slonje & Smith, 2008). Vahendite nimekirja pikkus varieerub eri uuringutes, tõenäoliselt selle tõttu, et ka tehnoloogia areneb pidevalt. Slonje ja Smith (2008) selgitavad, et nende uurimistöös on vahendite nimekiri valitud selle järgi, kui suurel määral on neid vahendeid varasemate uurimuste andmetel küberkiusamiseks kasutatud.

Algus-aastatel, mil küberkiusamise uurimisele hakati enam tähelepanu pöörama, oli uuritavate vahendite nimekiri tavaliselt lühike ja üldine. Peamiselt toodi välja kolm kuni neli vahendit järgmisest loetelust: e-kiri, jututuba, kiirsõnumid (Ybarra & Mitchell, 2004; Ybarra & Mitchell, 2007) ja blogimine (Ybarra & Mitchell, 2007).

Aastatega on uuritavate vahendite arv kasvanud. Peamiselt kajastatakse seitset kuni üheksat vahendit (Hinduja & Patchin, 2010; Juvonen & Gross, 2008; Miller & Hufstedler, 2009; O'Moore, 2012; Smith *et al.*, 2008). Miller ja Hufstedler (2009) loetlesid seitset vahendit: e-kirjad, jututoad, SMS-id, veebilehed (sh sotsiaalmeedia), kiirsõnumid, piltsõnumid ja blogid. Järgnevate autorite tööd sisaldasid kõik e-kirja, kiirsõnumit, jututuba ja SMS-i (Hinduja & Patchin, 2010; Juvonen & Gross, 2008; Miller & Hufstedler, 2009;

O'Moore, 2012; Smith *et al.*, 2008), veebilehti (Hinduja & Patchin, 2010; Miller & Hufstedler, 2009; O'Moore, 2012; Smith *et al.*, 2008), pildistamist/filmimist (O'Moore 2012; Smith *et al.*, 2008), blogisid (Juvonen & Gross, 2008; Miller & Hufstedler, 2009), sotsiaalmeedia võrgustikke (Hinduja & Patchin, 2010; Juvonen & Gross, 2008), arvuteid (Hinduja & Patchin, 2010), piltsõnumeid (Miller & Hufstedler, 2009) ja foorumeid (Juvonen & Gross, 2008). Telefonikõned küberkiasamise ühe viisina on välja toonud kolm allikat (Juvonen & Gross, 2008; O'Moore'i, 2012; Smith *et al.*, 2008). Kuigi O'Moore'i (2012) ja Smithi ning tema kolleegide (2008) uurimuse vahe on neli aastat, tuleb tõdeda, et endiselt teatavad ohvrid, et neid kiusatakse peamiselt telefonikõnede ja sõnumitega.

1.4. Küberkiasamise mõju lastele

Traditsioonilise kiusamise puhul on kiusamise tagajärjed enamasti silmaga näha, küll aga ei saa seda alati öelda küberkiasamise kohta. Antud alapeatükk annab ülevaate küberkiasamise mõjust ja aitab ära tunda küberkiasatud last.

Küberkiasamine mõjutab noorte psüühilist ja vaimset tervist. Mitmed autorid on oma uurimistöös püüdnud välja selgitada küberkiasamise tagajärgi ohvrile (Dempsey, Sulkowski, Nichols, & Storch, 2009; Machmutow, Perren, Sticca, & Alsaker, 2012; Price & Dalgleish, 2010). Täheldatud on traditsioonilise kiusamise ja küberkiasamise mõju sarnasust (Kowalski & Limber, 2013; Ybarra & Mitchell, 2004). Leidub ka neid uurijaid, kes peavad küberkiasamise mõju tõsisemaks kui traditsioonilise kiusamise oma (Campbell, Spears, Slee, Butler, & Kift, 2012; Machmutow *et al.*, 2012).

Küberkiasamine mõjutab noorte sõprussuheteid ja heaolu (Price & Dalgleish, 2010). Uurimused on näidanud, et küberohvritel esineb psühholoogilisi probleeme nagu madal enesehinnang ning madal enesekindlus (Price & Dalgleish, 2010). Küberohvritel esineb ka depressioonisümptomeid (Juvonen & Gross, 2008; Machmutow *et al.*, 2012). Ühelt poolt on leitud, et kõrgemad depressiivsed sümptomid avalduvad enam küberkiasajatel või nendel, kes on nii küberkiasajad kui ka küberohvrid (Selkie, Kota, Chan, & Moreno, 2015), teisalt aga on leitud, et depressiivsemad on siiki just küberohvrid (Campbell *et al.*, 2012). Samuti kannatavad ohvrid ärevuse (Dempsey *et al.*, 2009) ja stressi käes (Campbell *et al.*, 2012). Küberohvrid tunnevad üksildust ja neil esineb depressiivseid tujusid enam kui neil, keda ei ole interneti kaudu kiusatud (Olenik-Shemesh, Heiman, & Eden, 2012).

Küberkiasatavatel esineb ka psühhosomaatilisi sümptomeid nagu kõhuvalu, unetus, peavalud. Selgus, et neil, kes on ühteaegu nii küberkiasajad, kui ka ohvrid, esineb

kõhuvalusid rohkem kui ainult ohvritel ja ainult kiusajatel (Sourander *et al.*, 2010). Eelpool toodu najal järeldab magistritöö autor, et küberkiusamisel pole negatiivne mõju mitte ainult ohvritele, vaid ka küberkiusajatele ja küberkiusajatele-ohvritele.

Ohvreid valdavad erinevad emotsioonid nagu näiteks kurbus, viha (Dehue, Bolman, & Völlnik, 2008; Dempsey *et al.*, 2009; Patchin & Hinduja, 2006; Price & Dalglish, 2010; Slonje *et al.*, 2013), tüdimus, frustratsioon, hirm, häbelikkus (Price & Dalglish, 2010), murelikkus, ärrituvus (Miller & Hufstedler, 2009; Ortega *et al.*, 2012). Ortega ja kolleegid (2012) tegid uurimuse Inglismaa, Hispaania ja Itaalia laste seas vanuses 8-10 aastat. Selgus, et kõige enam tuntakse viha ja kõige vähem kaitsetust.

Küberkiusamist on seostatud ka suitsiidiga (Hinduja & Patchin, 2010; Price & Dalglish, 2010). Hinduja & Patchin (2010) uurisid Ameerika Ühendriikide põhikooli 1963 põhikooli õpilast. Selgus, et neist 19% on proovinud sooritada enesetappu ja 20% on sellele tõsiselt mõelnud. Mõlemal juhul oli poiste osakaal suurem. Austraalia 548 noore seas oli suitsiidile mõtlejaid 3% ja enesevigastajaid 2% (Price & Dalglish, 2010).

Uurimused on näidanud, et küberohvreid iseloomustavad spetsiifilised käitumuslikud probleemid. Küberkiusatud õpilaste hinded halvenevad ja nad ei soovi käia koolis (Price & Dalglish). Teised autorid on samuti leidnud, et lapsed ei taha minna kooli (Dehue *et al.*, 2008) ning teatud hulk õpilasi ei tunne usaldust oma kooli ega õpetajate vastu (Sourander, 2010). Leidub neidki õpilasi (5,7%), kes kiusamise hirmus kardavad kasutada arvutit (Hinduja & Patchin, 2010).

1.5. Lapsevanemate arusaamad küberkiusamisest/kiusamisest varasemate uurimuste põhjal

Kiusamisprobleemidega peaksid üheskoos tegelema lapsevanemad, õpetajad ja koolitöötajad. Üsna palju on küberkiusamist uuritud laste seisukohast, vähem aga lapsevanemate arusaamu küberkiusamisest. Seega käsitletakse antud töös ka tavakiusamisega seotud uurimusi. Suur osa lapsi kasutab interneti kodus (Livingstone *et al.*, 2011). Seega võiksid olla lapsevanematel vajalikud teadmised küberkiusamisest. Käesolev alapeatükk aitab mõista lapsevanemate arusaamu küberkiusamisest.

Enamik lapsevanemaid peavad küberkiusamist probleemiks. Paraku on neidki, kelle arvates ei vaja see suuremat tähelepanu (Clarke, 2013). See selgitab leidu, et vanematest 37,1%-l ei ole selget arusaama küberkiusamisest (Gasior, 2009). Clarke'i (2013) töös nimetasid lapsevanemad ka interneti-kiusamise tagajärgi, milleks olid sotsiaalne eraldatus,

depressioon, madal enesehinnang, suitsiid ja isolatsioon. Antud tagajärgedele viitavad ka Juvonen ja Gross (2008) ning Kowalski ja Limber (2013).

Lapsevanemad arvasid, et traditsiooniline kiusamine mõjub lastele halvemini (Clarke, 2013). Gasior (2009) küsitles Ühendriikide kaheksandate klasside lapsevanemaid ja leidis, et naistega võrreldes tunnetavad just mehed küberkiusamist traditsioonilisest kiusamisest vähem ohtlikuna. Hilisemas uurimuses on leitud, et vanemate arvates on traditsioonilisel kiusamisel ja küberkiusamisel lastele peaaegu ühesugune mõju ning küberkiusamisel isegi halvem (Monks, Mahdavi, & Rix, 2016).

Uuriti ka teadlikkust küberkiusamiseks kasutatavatest vahenditest. Üle 80% lastevanematest oli teadlik, et küberkiusamiseks kasutatakse Facebooki. Teisi vahendeid üle 50% ei mainitud (Clarke, 2013). Ka Statistics Portali (2011) küsitluse järgi arvas 60% lastevanematest, et lapsi kiusatakse sotsiaalmeedia võrgustikes, nagu näiteks Facebook. Samasugune tulemus saadi ka hilisemas uurimuses, kus osa vanemaid ütles, et küberkiusamine toimub sotsiaalmeedia võrgustike, sõnumite, kiirsõnumite ja mobiiltelefonide kaudu (Monks *et al.*, 2016). Sarnaselt Clarke'i (2013) uurimusega ei maininud statistikaportaali uuringus üle 50% lastevanemaid ühtegi teist vahendit peale sotsiaalmeedia võrgustike. Rowe (2008) küsitles Ühendriikides 6.-8. klassi õpilaste vanemaid ja leidis, et nad on tuttavad sotsiaalmeedia võrgustikega MySpace (87,6%) ja Facebook (63,3%). Antud leide toetab uurimus, millest selgus, et sagedamini kiusavad lapsed sotsiaalmeedia võrgustikes ja kiirsuhtlusprogrammides ning vähem jututubade ja e-posti teel (Livingstone *et al.*, 2011).

Enamik vanemaid (59,1%) pidas küberkiusamist elektrooniliseks solvanguks, mille eesmärgiks on tekitada ohvrile kahju. Erinevus ilmnis aga kahju tõsiduses: osa vanemaid arvas, et see võib viia suitsiidini. Teine pool vanematest pakkus depressiooni ja madalat enesehinnangut. Leidus neidki, kes pidasid küberkiusamist hoopis traditsioonilise kiusamise edasiarenduseks (Clarke, 2013).

Compton ja tema kolleegid (2014) uurisid Austraalias õpetajate, õpilaste ja lastevanemate arusaamist küberkiusamisest ja selle motiividest. Kõik rühmad defineerisid küberkiusamist kui kiusamist mingi tehnoloogia abil. Samuti märkisid nad, et antud olukorras on tegemist jõudude ebavõrdsusega. Korduvust peavad Nocentini ja tema kolleegid (2010) küberkiusamise oluliseks kriteeriumiks (Nocentini *et al.*, 2010), kuid vanemad oma definitsioonides korduvust ega tahtlikkust ei maininud (Compton *et al.*, 2014). Küll aga tuli üks kriteeriumeid välja küberkiusamise motiividest rääkides. Vanemad olid veendunud, et kiusatakse tänu võimalusele jääda anonüümseks (Compton *et al.*, 2014). Monks ja tema

kolleegid (2016) küsitlesid Inglismaa algkooli-õpilaste vanemaid. Küberkiusamise mõjust rääkides jõudsid vanemad järeldusele, et mõju on kiusamise avalikkuse tõttu pikaajaline ja selle tagajärjed ei pruugi olla lapsevanematele silmaga nähtavad nagu traditsioonilise kiusamise puhul. Küberkiusamise puhul võib kiusaja jääda anonüümseks.

Traditsioonilise kiusamise defineerimisel kasutasid lapsevanemad kahte kriteeriumi: tahtlikkus ja jõudude ebavõrdsus (Compton *et al.*, 2014; Jõgisuu, 2011; Sawyer, Mishna, Pepler, & Wiener, 2011). Leidus neidki, kes arutlesid korduvuse üle (Compton *et al.*, 2014, Jõgisuu, 2011). Kui Sawyer'i ja tema kolleegide (2011) Kanadas tehtud uurimus näitas, et enamik vanemaid peab kiusamise defineerimisel oluliseks kriteeriumiks jõudude ebavõrdsust, siis Jõgisuu (2011) uurimuses selgus vastupidine. Tahtlikkust ja korduvust mainiti rohkem võrreldes jõudude ebavõrdsusega (Jõgisuu, 2011).

Samuti oskasid vanemad rääkida kiusamise liikidest, milleks on verbaalne, füüsiline ja psühholoogiline kiusamine (Compton *et al.*, 2014). Kõige tõsisemaks peeti füüsilist kiusamist (Sawyer *et al.*, 2011). Monks ja tema kolleegid (2016) järeldavad uurimistulemuste põhjal, et vanematel on mõningad teadmised küberkiusamisest. Küberkiusamist defineerida on lapsevanemate jaoks väljakutse (Singer, 2015). Nimelt leiti Ühendriikide 13-17- aastaste noorte vanemate seas tehtud uurimuses, et umbes kuni 50% vanematest ei ole kindel, kas ette antud juhtumite puhul võib tegemist olla küberkiusamisega. Lapsevanemate hinnangud juhtumitele olenesid küberkiusamise liigi sisust. Näiteks pidas palju enam vanemaid küberkiusamiseks juhtumit, mis oli seotud seksuaalaktiga ning vähem testil spikerdamisega (Singer, 2015).

Uuritud on ka lapsevanemate arusaamu kiusamise mõjust lastele (Jõgisuu, 2011; Sawyer *et al.*, 2011). Kiusamise kõige sagedama tagajärjena mainitakse neis kahes uurimuses koolitõrget. Teiseks kirjeldasid vanemad mõlemas uurimuses muutunud meeleolu, mida nad olid oma laste juures märganud (ärrituvus, depressioon, kurbus). Vaid üle viiendiku lapsevanematest (Jõgisuu, 2011) pani tähele füüsilisi märke, nagu näiteks kõhuvalu, küünte närimist, unetust (Sawyer *et al.*, 2011).

1.6. Uurimuse eesmärk ja hüpoteesid

Küberkiusamine leiab aset väljaspool kooli, kuid on leitud, et ohvrid ja kiusajad tunnevad üksteist koolist. Seepärast soovitatakse teha antud probleemi lahendamiseks vanematel ja koolil koostööd (Juvonen & Gross, 2008). Lapsevanemad on suure osa oma ajast koos lastega, kaitsevad, abistavad ja toetavad neid, ning neil on oluline roll tundmaks ära kiusatud

last. Seega on tähtis, et uurimistööd käsitleksid ka nende arusaamu (Sawyer *et al.*, 2011). Ka Dehue ja tema kolleegid (2008) peavad oluliseks uurida lapsevanemate arusaamu. Lisaks on leitud, et 87% lastest kasutab interneti kodus (Livingstone *et al.*, 2011), mis näitab selgelt, et just vanematel tuleks tegeleda laste probleemide ja nende ennetamisega. Magistritöö eesmärgiks on selgitada välja lapsevanemate arusaamad küberkiusamise kriteeriumite, kasutatavate vahendite ning selle kohta, kuidas nad enda hinnangul tunnevad ära küberkiusatud lapse.

Magistritöös püstitati kolm hüpoteesi, toetudes Ameerika Ühendriikides, Austraalias, Kanadas ja Eestis tehtud uurimustele.

Kuna Compton ja tema kolleegid (2014) leidsid, et lapsevanemad nimetavad küberkiusamise kriteeriumitena jõudude ebavõrdsust, kuid tahtlikkust ja korduvust mitte, püstitati esimene hüpotees:

1) lapsevanemad määratlevad küberkiusamist enam jõudude ebavõrdsuse kui teiste kriteeriumite põhjal.

Kuna Clarke'i (2013) uurimusest selgus, et enamiku lapsevanemate arvates käib küberkiusamine peamiselt Facebooki kaudu, püstitati teine hüpotees:

2) lapsevanemate hinnangul kasutatakse küberkiusamiseks sotsiaalmeedia võrgustikke rohkem kui muid vahendeid.

Jõgisuu (2011) ning Sawyer ja tema kolleegid (2011) leidsid, et enamik vanemaid tunneb kiusatud lapse ära koolitõrke järgi. Sellele tuginedes püstitati kolmas hüpotees:

3) lapsevanemad tunnevad küberkiusatud lapse ära pigem koolitõrke kui muude tunnuste alusel.

2. Uurimus I kooliastme lapsevanemate arusaamadest küberkiusamisest

2.1. Metoodika

Magistritöös kasutati kvantitatiivset uurimisviisi. Antud meetod valiti, kuna sooviti saada hüpoteeside kontrollimiseks ja järelduste tegemiseks statistiliselt usaldusväärseid andmeid. Cohen, Manion ja Morrison (2007) ütlevad, et kui uuritavat nähtust pole piisavalt uuritud on vaja kõigepealt olukord kaardistada. Lapsevanemate arusaamu ei ole autorile teadaolevalt Eestis uuritud, seega antud nõuandele tuginedes kasutati käesolevas uurimistöös

kaardistavat (*survey*) uurimisstrateegiat. Üheks andmete kogumise meetodiks kaardistavates uurimustes on veebipõhine ankeet (Cohen *et al.*, 2007), mida kasutatakse ka antud magistritöös.

2.1.1. Valim. Valimisse kuulusid Võru-, Valga-, Põlva-, Tartu- ja Viljandimaa 1.-3. klassi õpilaste vanemad. Kasutati klastervalimit. Koolidest koostati Eesti Hariduse Infosüsteemile tuginedes nimekiri, mis sisaldas põhikooli, keskkooli ja gümnaasiumeid. Juhusliku valiku teel valiti 85 üldhariduskooli. Ankeedi olid nõus lapsevanematele edastama 24 üldhariduskooli. Nõusoleku andnud koolide õppejuhtidele saadeti e-kirjaga viide elektroonilise ankeedi lingile. Nemad edastasid selle kõigile 1.-3. klassi õpilaste vanematele täitmiseks. Vastajate väikese arvu tõttu kasutati ka mugavusvalimit. Küsitlus edastati sotsiaalmeediavõrgustiku Facebook kaudu, millega lisandus valimisse Jõgevamaa.

Uuringus osales 138 lapsevanemat, kellest 92% olid emad ja 8% isad. Küsitletutest elas 46% Tartumaal, 24% Viljandimaal, 6% Põlvamaal, 5% Valgamaal, 2% Võrumaal, 1% Jõgevamaal, 17% vastanutest ei avalikustanud oma elukohta. Lapsevanemate vanuseline jaotus on esitatud tabelis 1.

Tabel 1. Vastajate vanuseline jaotus

Vanus	Vastajate arv	Vastajate osakaal %-des
-30	19	14
31- 40	80	58
41-50	38	28
50-	1	1

2.1.2. Mõõtevahendid. Uurimisandmete kogumiseks kasutati elektroonilist ankeeti (vt lisa 1). Ankeedi ühe osa koostas autor ise, tuginedes varasematele uurimustele ja teooriatele (Hinduja & Patchin, 2015; Nocentini *et al.*, 2010; Willard, 2007). Teises osas kasutas magistritöö autor muudetud kujul Euroopa projekti COST Action IS0801 autorite koostatud ankeeti (Menesini *et al.*, 2012). Originaalankeet oli ingliskeelne, ent kuna antud projektis osalenud riigid soovisid seda kasutada, tõlgiti see projektis osalenud riikide keelde. Eesti keelde tõlkis ankeedi Karin Naruskov ning tagasitõlke tegi Piret Luik, veendumaks, et tõlkeprotsessis ei oleks läinud kaduma sisuliselt olulisi mõisteid. Seejärel kontrolliti ankeedi

sobivust ning kohandati see vastavalt siinsele kultuurikontekstile. Instrumendi valiidsust kontrollisid COST Action IS0801 projektis osalenud eksperdid.

Valiidsuse tagamiseks andis eksperthinnangu magistritöö juhendaja ning tehti siinses uurimuses kasutatud ankeediga pilootuuring. Selles osales kümme autorile tuttavat lapsevanemat, kogutud andmeid põhiuurimuses ei kasutatud. Neile jagati ümbrikutes ankeedid, mis paluti peale täitmist sulgeda. Saadud tagasiside järel muudeti magistritöö ankeeti. Muuta tuli ühe küsimuse vastusevariandi sõnastust, mis pilootuuringus osalenud lapsevanematele oli jäänud segaseks. Eialgu oli ankeedis vastusevariant: „Last on ignoreeritud (ei ole võetud sotsiaalmeedia võrgustiku sõbralisti või internetis toimuvatesse mängudesse)“. Muudetud variant: „Last on ignoreeritud ehk ei ole võetud sotsiaalmeedia võrgustiku (Facebook, Twitter jne) sõbralisti või internetis toimuvatesse mängudesse“. Kuna pilootuuringus selgus, et lapsevanemad oleksid eelistanud täita ankeeti arvutis, otsustati elektroonilise ankeedi kasuks.

Veebipõhisel ankeedil hulk eeliseid võrreldes paberkandjal küsitlusega. See vähendab kulusid, sest raha ei kulu materjali peale, millega uurimust teha. Positiivne on ka vähene ajakulu, kuna ei ole vajadust sõita pikki vahemaid, ankeetide levitamiseks. Vastajad saavad täita ankeeti seal, kus nad ise soovivad, tänu vabatahtlikkusele on vastajate hulk tõenäoliselt ka suurem. Veebipõhise ankeediga jõuab lühikese ajaga küsitleda suurt hulka inimesi (Cohen *et al.*, 2007). Arvestades sellega, et lapsevanematega ei ole lihtne ühendust saada ning laste kaudu neile läkitatud ankeedid ei pruugi kohale jõuda, ongi otstarbekas kasutada internetipõhist ankeeti. Tuleb arvesse võtta, et veebiankeedil on mitmete positiivsete omaduste kõrval ka negatiivseid, nimelt viitavad Cohen ja tema kolleegid (2007) inimeste erinevale arvutikasutamise oskusele. Peale selle võib küsimustiku täitmisel tekkida probleeme internetiühendusega. Magistritöö autori arvates on puuduseks veel see, et ei saa olla päris kindel, kes tegelikult ankeedi täitis.

Lapsevanematele edastati elektrooniline ankeet Google Drive'i keskkonnas. Mõõtevahendi alguses anti ülevaade uuritavast temast ning jagati teavet täitmise kohta. Ankeet koosnes kuuest osast (vt lisa 1). Esimeses osas sooviti saada teada lapsevanemate hinnangut oma teadmiste kohta interneti kohta. Teises osas uuriti, kas ja kuidas on nende lapsed küberkiusatud. Esimesed kaks olid kinnised küsimused ja kolmas poolkinnine küsimus.

Kolmandas osas kirjeldati 32 stsenaariumi (vt lisa 1), kus M oli kiusaja ja C ohver. Anti teada millised olid M-i kavatsused ja kuidas C reageeris. Kõigis stsenaariumites solvati sõnumi kaudu. Juhtumites olid kombineeritud küberkiusamise kriteeriumid (vt tabel 2). Neist

igaühe puhul pooltel juhtudest (16) kriteerium esines ja pooltel (16) puudus. Vanematel tuli iga stsenaariumi puhul eraldi otsustada, kas nende arvates on tegemist küberkiusamisega. Vastata sai viiepallisel Likert skaalal „ei“ (1), „pigem ei“ (2), „ei oska öelda“ (3), „pigem jah“, (4), „jah“ (5).

Neljandas osas paluti lapsevanematel märkida, kas loetelus oleva vahendiga on nende hinnangul küberkiusamine võimalik ning neile anti võimalus loetelu täiendada. Viiendas osas oli avatud küsimus selle kohta, milliste tunnuste alusel lapsevanemad tunneksid ära küberkiasatud lapse. Kuues osa puudutas taustaandmeid: kes on lapsevanem oma lapsele, täiskasvanu vanust, millises maakonnas elab ja laste arv ning klass.

Tabel 2. *Küberkiasamise kriteeriumite olemasolu ja esinemine stsenaariumites*

Kriteerium	Kriteeriumi olemasolu	Kriteeriumi puudumine
Tahtlikkus	„Tahtis C.- le tahtlikult haiget teha“	„Mõtles seda naljana“
Korduvus	„Kui M. saatis C.-le solvava sõnumi viimase kuu aja jooksul korduvalt“	Kui M. saatis C.-le solvava sõnumi ning tegi seda vaid üks kord“
Jõudude ebavõrdsus	„C. läks selle peale endast välja ja ei teadnud, kuidas end kaitsta“	„C. ei teinud sellest välja“
Anonüümsus	„M. saatis anonüümselt numbrilt C.-le solvava sõnumi“	„C. tundis sõnumi saatjat“
Avalikkus	„M. saatis teistele inimestele vaatamiseks C. kohta solvava sõnumi“	„M saatis solvava sõnumi ainult C.-le lugemiseks,“

Märkus. M – kiusaja, C – ohver.

2.1.3. Protseduur. Andmed koguti 2016. aasta jaanuaris-veebruaries, mil saadi nõusolek 24 üldhariduskoolist. Vastavalt Coheni ja tema kolleegide (2007) soovitusetele teatati uurimuses osalemise eesmärkidest ja vabatahtlikkusest ning osaleda soovinud koolidesse saadeti e-kirjaga veebiviide, mille nad panid üles e-kooli. Ankeedi alguses teavitati kõiki osalejaid antud töö eesmärgist, uurimuses osalemise vabatahtlikkusest ning anonüümsusest. Uurimistöös osalejatele lubati, et vastuseid kasutatakse ainult üldistatud kujul. Ühtlasi pakuti neile võimalus saada tulemustest kokkuvõtte, oma soovist tuli neil magistratöö autorile teada anda e-kirja teel.

Ankeedi täitmine võttis aega umbes 10-15 minutit. Saadud andmed korrastati ja kodeeriti tabelarvutusprogrammis MS Excel 2007. Laialdaselt kasutatakse andmete analüüsiks statistikaprogrammi SPSS (Cohen *et al.*, 2007), sellest tulenevalt otsustas uurimistöö autor SPSS 23 (*Statistical Package for the Social Sciences*) for Windows kasuks. Protsentide võrdlemiseks kasutati ka internetipõhist z-testi (<http://www.socscistatistics.com/tests/ztest/Default2.aspx>).

Hüpoteesi kontrollimiseks sobiva testi puhul juhivad Cohen *et al.*, (2007) kõigepealt tähelepanu skaalale, millel on tunnused. Kuna tunnused on ordinaalskaalal, valis magistr töö autor võrdleva hüpoteesi kontrollimiseks mitteparameetrilise testi, ning kahe sõltuva valimi korral kasutati Wilcoxon'i märgitesti. Analüüsimaiks lapsevanemate hinnanguid küberkiusamise stsenaariumitele arvutati iga kriteeriumi puhul mediaan stsenaariumitest (vt lisa 1), kus vastav kriteerium esines (vt lisa 2). Küberkiusamiseks loeti lapsevanemate hinnangud, mille mediaan oli 4, 4,5 või 5. Küberkiusamiseks ei loetud hinnanguid, mille mediaan oli 1, 1,5 või 2. Viiepallilisel Likerti skaalal märgitud vastused „ei oska öelda“, arvutati mediaanide 2,5, 3, 3,5 põhjal.

Analüüsimaiks lapsevanemate hinnanguid küberkiusamiseks kasutatavate vahendite kohta, leiti mitu protsenti vastajatest märkisid iga vahendi kohta, et sellega saab küberkiusata. Hüpoteesi kontrolliti z-testiga.

Lapsevanematel tuli oma sõnadega kirjutada, kuidas nad tunnevad enda hinnangul ära küberkiusatud lapse. Sarnased vastused kodeeriti ja seejärel rühmitati kategooriatesse sisulise sarnasuse alusel „endasse tõmbunud“, „tujust ära“, „kartlik/hirmul“, „väldib arvutit/telefoni“, „ei suhtle“, „vihane/tige“, „koolitõrge“, „masendus“, „muutused käitumises“, „kurb“, „ärrituv/ärev“, „söögiisu langus“, „varjab tegevust internetis“, „häiritud“, „närviline“, „õpiraskused“, „agressiivne/kiusalik“, „murelik“. Kuus tähenduselt sarnast kategooriat koondati omakorda. Üheks kategooriaks liideti „tujust ära“ ja „kurb“; „endasse tõmbunud“, ja „ei suhtle“; „häiritud“, „närviline“ ja „ärrituv/ärev“. Hüpotees kontrolliti z-testiga.

2.1.4. Eetilisus. Eetiliste probleemidega puutus magistr töö autor kokku uurimistöö eri etappides. Autor soovis uurida lapsevanemaid. Nendega ühenduse saamiseks tuli küsida luba kooli õppejuhilt või direktorilt. Kuna koolid osalesid vabatahtlikkuse alusel, ei saadud ühendust kõigi soovitud koolide lapsevanematega.

Juhul kui uurimisobjektiks on inimene, tuleb olla eriti ettevaatlik, et nende tunded ei saaks kahjustada. Sellest tulenevalt tuli vastajatele tagada anonüümsus, vabatahtlikkus,

konfidentsiaalsus (Cohan *et al.*, 2007). Selleks, et hoiduda vastajaid kahjustamast, ei küsitud inimeste nime ega kooli, kus nende laps õpib. Oluline on informeerida uuritavaid (Cohen *et al.*, 2007). Sellest tulenevalt anti teada uurimuse eesmärgist ja kuidas andmeid kasutatakse.

2.2. Tulemused

Lapsevanematel paluti hinnata oma teadmisi interneti kohta, et saada teada, kas nad oskavad internetis navigeerida ja leida vajaminevat infot. Lapsevanemate hinnangud oma sellekohastele teadmistele on toodud tabelis 4.

Tabel 4. *Lapsevanemate hinnang oma teadmistele interneti kohta*

Tunnus	Vastajate arv	Vastajate osakaal %-des
Halb	8	6
Rahuldav	40	29
Hea	67	49
Väga hea	23	17

Vastajatelt uuriti, kas nende last on küberkiusatud (vt tabel 5) ja kuidas on seda tehtud (vt tabel 6). Enamiku vastanud lapsevanemate arvates ei ole nende last kiusatud.

Tabel 5. *Lapsevanemate teadlikkus oma lapse küberkiusamise ohvriks olemisest*

Tunnus	Vastajate arv	Vastajate osakaal %-des
Ei	113	82
Ei oska öelda	16	12
Jah	9	7

Kuus lapsevanemat, kes ei osanud öelda, kas nende last on küberkiusatud, märkisid siiski, kuidas seda on tehtud. Vastajate hinnangul on nende lapsed saanud kõige rohkem ebaviisaka ja labase sisuga e-kirju või sõnumeid. Kahe lapsevanema hinnangul on internetis nende lapse saladusi levitatud teistele (vt tabel 6).

Tabel 6. Lapsevanemate hinnang oma laste küberkiusamise viisidele

Kuidas kiusati	Vastajate arv	Vastajate osakaal %-des
Ebaviisakad e-kirjad/sõnumid	10	71
Privaatsust rikutud	3	21
Solvavad sõnumid	2	14
Ignoreeritud	2	13
Saladusi levitatud	2	13

Märkus. Osakaal nendest lapsevanematest, kelle lapsi on küberkiusatud.

Järgnevalt paluti lapsevanematel 1-32 stsenaariumi (vt lisa 1) puhul anda hinnang, kas nende arvates on tegemist küberkiusamisega. Vanemad määratlevad jõudude ebavõrdsust kui küberkiusamise kriteeriumit statistiliselt oluliselt erinevalt, võrreldes anonüümsuse (Wilcoxon'i märgitest, $p < 0,05$) ja avalikkusega (Wilcoxon'i märgitest, $p < 0,01$). Jõudude ebavõrdsuse ja korduvuse ning jõudude ebavõrdsuse ja tahtlikkuse vahel statistiliselt olulist erinevust ei ilmnenud (Wilcoxon'i märgitest, $p > 0,05$) (vt tabel 7).

Lapsevanematel paluti etteantud küberkiusamise vahendite hulgast märkida need vahendid, mida nende hinnangul kasutatakse küberkiusamiseks. Vanemate hinnangud on toodud tabelis 8. Vastajate hinnangul kasutatakse küberkiusamiseks sotsiaalmeedia võrgustikke statistiliselt oluliselt rohkem kui telefonikõnesid (z-testiga, $p < 0,05$), Youtube'i, blogisid, Skype'i, mitme mängijaga mängukeskkondi ja veebilehti (z-testiga, $p < 0,01$). Vanemate hinnangute põhjal puudus oluline erinevus sotsiaalmeedia võrgustike ja sõnumitega kiusamise vahel (z-testiga, $p > 0,05$).

Tabel 7. Lapsevanemate hinnangud küberkiusamise juhtumitele kriteeriumitest lähtuvalt ja võrdlus jõudude ebavõrdsusega

Kriteerium	On küberkiusamine		Ei oska öelda		Ei ole küberkiusamine		Z-statistik võrdluses jõudude ebavõrdsusega
	N	%	N	%	N	%	
Korduvuse olemasolu	130	94	8	6	0	0	-0,503
Tahtlikkuse olemaolu	130	94	8	6	0	0	-0,748
Jõudude ebavõrdsuse olemasolu	127	92	10	7	1	1	
Avalikkuse olemasolu	126	91	11	8	1	1	-2,872**
Anonüümsuse olemasolu	125	91	12	9	1	1	-2,216*

Märkus. ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$. N-vastajate arv, %-vastajate osakaal.

Tabel 8. Lapsevanemate hinnangud küberkiusamiseks kasutatavate vahendite kohta ja võrdlus sotsiaalmeedia võrgustikega

Küberkiusamise vahend	Vastajate arv	Vastajate osakaal %-des	z-statistik võrdluses sotsiaalmeedia võrgustikega
Sotsiaalmeedia võrgustikud	137	99	
Sõnumid	136	99	0,580
Telefonikõned	130	94	2,372*
Youtube	125	91	3,291**
Blogid	124	90	3,451**
Skype	116	84	4,573**
Mitme mängijaga mängukeskkonnad	116	84	4,573**
Veebilehed	105	76	5,860**

Märkus. ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$.

Vastajatel paluti kirjutada oma sõnadega, kuidas nad tunnevad ära küberkiusatud lapse. „Tujust ära/kurb“ ja „koolitörke“ vahel esines statistiliselt oluline erinevus (z-testiga $p < 0,01$). Lapsevanemate hinnangutes ei ilmnunud statistiliselt olulist erinevust „tujust ära/kurb“

ja „endasse tõmbunud/ei suhtle“, „tujust ära/kurb“ ja „muutused käitumises“ vahel (z-testiga, $p > 0,05$). Statistiliselt oluline erinevus ilmnes „tujust ära/kurb“ ja „häiritud/närviline/ärrituv/ärev“, „ei oska öelda“, „võldib arvutit/telefoni“, „varjab tegevust arvutis“, „koolitõrge“, „murelik“, „kartlik/hirmul“, „söögiisu langus“, „masendus“, „vihane/tige“, „õpiraskused“, „agressiivne/kiuslik“ vahel (kõikidel juhtudel $p < 0,01$) (vt tabel 9).

Tabel 9. *Lapsevanemate hinnang küberkiusatud laste tunnustele ja võrdlus vastusega „tujust ära/kurb“*

Tunnus	Vastajate arv	Vastajate osakaal %-des	Z-statistik võrdluses „tujust ära/kurb“
Tujust ära/kurb	50	36	
Endasse tõmbunud/ei suhtle	47	34	0,276
Muutused käitumises	47	34	0,276
Häiritud/närviline/ärrituv/ärev	25	18	2,731**
Ei oska öelda	15	11	4,003**
Võldib arvutit/telefoni	13	9	4,399**
Varjab tegevust arvutis	11	8	4,604**
Koolitõrge	9	7	4,813**
Murelik	6	4	5,471**
Kartlik/hirmul	5	4	5,471**
Söögiisu langus	3	2	5,939**
Masendus	3	2	5,939**
Vihane/tige	3	2	5,9395**
Õpiraskused	2	1	6,1833**
Aggressiivne/kiuslik	2	1	6,1833**

Märkus. ** $p < 0,01$.

2.3. Arutelu

Esimeseks hüpoteesiks püstitati, et lapsevanemad määratlevad küberkiusamist enam jõudude ebavõrdsuse kui teiste kriteeriumite põhjal. Antud hüpotees leidis osaliselt kinnitust. Lapsevanemad peavad jõudude ebavõrdsust võrreldes avalikkuse ja anonüümsusega küberkiusamisele iseloomulikumaks kriteeriumiks, aga nende hinnangutes ei ilmnenu erinevust, kui jõudude ebavõrdsust võrreldi korduvuse ja tahtlikkusega. Lapsevanemad määratlevad küberkiusamist pigem tahtlikkuse, korduvuse ja jõudude ebavõrdsuse põhjal, mis

on osaliselt vastuolus Comptoni ja tema kolleegide (2014) uurimusega, millest selgus, et vanemad määratlesid küberkiusamist jõudude ebavõrdsuse põhjal. Teisalt leiti, et vanemad peavad kiusamiseks juhtumeid, mille puhul on tegemist eelkõige jõudude ebavõrdsuse ja ka tahtlikkusega (Sawyer *et al.*, 2011). Kuue Euroopa riigi õpilaste määratlustes esines oluliste kriteeriumitena nii jõudude ebavõrdsus kui ka tahtlikkus (Menesnini *et al.*, 2012). Seega võib uurimistulemustest järeldada, et lapsevanemad ja õpilased määratlevad küberkiusamist üsna sarnaselt, lapsevanematel lisandub neile kahele kriteeriumile veel korduvus. Kiusamise määratlemisel on korduvus oluline kriteerium aga küberkiusamise puhul alles vaieldakse selle üle, kuidas teha kindlaks, et kiusatud on korduvalt (Patchin & Hinduja, 2015). Patchin ja Hinduja (2015) selgitavad, et kübermaailmas piisab ühest negatiivsest teost (nt kompromiteeriv video riputatakse Youtube'i) ning selle tõttu, et seda võivad näha ja jagada ka kõrvalseisjad on kahju korduv. Seega on võimalik, et lapsevanemad määratlevad küberkiusamist enam tavakiusamisele iseloomulike tunnuste abil. Magistritöö autori arvates võib see näidata, et lapsevanemate jaoks on küber- ja tavakiusamine sarnased. Tulemust võib seletada asjaoluga, et ka osa teadlasi peab küberkiusamist tavakiusamise üheks osaks (Juvonen & Gross, 2008; Miller & Hufstедler, 2009; Sourander *et al.*, 2010). Tulemused näitavad, et lapsevanemad peavad oma teadmisi interneti kohta valdavalt heaks, kuid määratlevad siiski küberkiusamist tavakiusamise kriteeriumite alusel. Põhjus võib-olla ka selles, et lapsevanemad ei ole kuigi teadlikud küberkiusamise olemusest, sest anonüümsust ja avalikkust peetakse just küberkiusamise puhul olulisteks kriteeriumiteks (Slonje & Smith, 2008). Tahtlikkuse, korduvuse ja jõudude ebavõrdsuse kui kriteeriumite kasutamine küberkiusamise määratluses võib seletada ka Nocentini ja tema kolleegide (2010) fookusgrupi intervjuude põhjal tehtud järeldustest, et jõudude ebavõrdsust ei saa vaadelda eraldi tahtlikkusest ning korduvus eristab nalja tahtlikust rünnakust.

Teine hüpotees väitis, et lapsevanemate hinnangul kasutatakse küberkiusamiseks sotsiaalmeedia võrgustikke rohkem kui muid vahendeid. See hüpotees leidis osaliselt kinnitust. Lapsevanemate hinnangul kasutatakse sotsiaalmeedia võrgustikke rohkem võrreldes telefonikõnede, Youtube'i, blogide, Skype'i, mitme mängijaga mängukeskkondade ja veebilehtedega. Erinevust ei ilmnenu, kui sotsiaalmeedia võrgustikke võrreldi sõnumitega.

Tulemused näitavad, et vanemate hinnangul kasutatakse küberkiusamiseks kõige rohkem sotsiaalmeedia võrgustikke ja sõnumeid. Antud tulemused on kooskõlas uurimusega, milles leiti, et vanemate arvates kasutatakse küberkiusamiseks kõige enam Facebooki, Twitterit ja seejärel sõnumite saatmist (Clarke, 2013). Sarnase tulemuse said ka Monks ja tema kolleegid

(2016), kuid nende uurimuses lisandus lihtsalt internet, kui koht, mille kaudu on võimalik kiusata ning seejärel mobiiltelefonid ja kiirsõnumid. Osaliselt on tulemused kooskõlas ka Statistics Portal'i (2011) uurimusega, mille järgi kiusatakse kõige enam sotsiaalmeedia võrgustikes. Lapsevanemate arvamust võib selgitada asjaolu, et sotsiaalmeedia võrgustike kasutajate arv on viimaste aastatega kasvanud (Hinduja & Patchin, 2015; Smith *et al.*, 2013). Osaline kooskõla ilmnes ka uurimusega, mis on tehtud õpilaste seas, nimelt O'Moore (2012) täheldas, et tihti kasutatakse ka mobiiltelefonidega pildistamist/filmimist ja sõnumite saatmist. Käesolevas magistritöös leidis kinnitust sõnumite saatmine, kuid pildistamine/filmimine antud uurimustöös nimetatud vahendite hulka ei kuulunud.

Kolmandas hüpoteesis väideti, et lapsevanemad tunnevad küberkiusatud lapse ära pigem koolitõrke kui muude tunnuste alusel. Püstitatud hüpotees ei leidnud kinnitust. Lapsevanemad tunnevad küberkiusatud lapse enda sõnul ära eeskätt järgmiste joonte alusel: „tujust ära/kurb“, „endasse tõmbunud/ei suhtle“ ja „muutused käitumises“ järgi. Ka Sawyer ja tema kolleegid (2011) ning Jõgisuu (2011) on leidnud, et lapsevanemad tunnevad kiusatud lapse ära meeleolu muutuste järgi, kuid mõlemad allikad toovad ka välja, et lapsevanemate arvates on üheks tunnuseks veel koolitõrge.

Käesolevas magistritöös ei leidnud kinnitust, et lapsevanemad tunnevad küberkiusatud lapse ära pigem koolitõrke järgi, küll aga arvasid vanemad, et laps on tujust ära. Magistritöö autori arvates võib põhjus peituda asjaolus, et vanemad seostavad koolitõrget pigem tavakiusamisega ning teavad, et küberkiusamine võib toimuda ka väljaspool kooli (Miller & Hufstedler, 2009). Erinevalt vanemate arvamusest on mõned teadlased leidnud, et küberkiusatud laps ei soovi käia koolis (Dehue *et al.*, 2008; Price & Dalgleish, 2010) ning see mõjutab tema õppeedukust (Price & Dalgleish, 2010). Erinevad uurimused toetavad antud uurimuses selgunud lapsevanemate arvamust, et laps on kurb (Dehue *et al.*, 2008; Patchin & Hinduja, 2006; Price & Dalgleish, 2010). Teiseks leidsid lapsevanemad, et laps on endasse tõmbunud ega suhtle. Konkreetselt neid tunnuseid uurimused ei ole välja pakkunud, kuid Olenik-Shemesh ja tema kolleegid (2012) toovad välja küberohvrite üksilduse. Kolmandaks määratlevad lapsevanemad küberkiusatud lapse muutuste järgi käitumises. Antud määratlus ei anna täpset vastust, mida lapsevanemad selle all mõtlesid. Uurimistulemustest selgus, et osadel lapsevanematel ei olnud kogemusi küberkiusatud lastega, siis sellest tulenevalt ei pruukinud neil olla teadmisi küberkiusatud lapse tunnuste kohta.

2.3.1. Rakendatavus. Käesolev uurimus on vajalik nii kooliõpetajatele, sotsiaalpedagoogidele kui ka lapsevanematele – inimestele, kelle võimuses on küberkiusamist ennetada. Uurimistulemused näitavad, et lapsevanemate arusaamadele tuleks rohkem tähelepanu pöörata. Nimelt määratlevad lapsevanemad küberkiusamist tavakiusamise kolme kriteeriumi põhjal, mis võib näidata, et nad ei taju küberkiusamise olemust. Teiseks võib tulemuste põhjal järeldada, et lapsevanemad ei pruugi ära tunda küberkiusatud last. Seega võiksid koolid korraldada lapsevanematele loenguid või isegi lapsevanemate koosolekutel rääkida küberkiusamise olemusest ning sellest, kuidas küberkiusamise ohvrit ära tunda. Lapsevanemad veedavad lastega palju aega koos, seega on nad põhilised inimesed, kes peaksid tegelema ennetustööga. Sellest tulenevalt on ülimalt tähtis, et nad tunneksid küberkiusatud lapse ära.

Kuna uurimusi lapsevanemate arusaamade kohta on ei ole palju, võiksid järgnevad uurimused tegeleda just selle tahuga. Parema ülevaate Eesti lapsevanemate arusaamadest annaks laialdasema ja suurema valimi uurimine. Antud uurimuses olid vastajateks valdavalt emad, edaspidi võiks proovida kaasata rohkem isasid.

2.3.2. Piirangud. Käesolevas töös esines mitmeid piiranguid, mistõttu ei saa tulemusi üldistada kogu Eestile. Esiteks võib välja tuua koolide vähese huvi aidata kaasa uurimistöö valmimisele, ning mistõttu osales uurimuses vähe lapsevanemaid. Teiseks olid uurimuses esindatud kuus maakonda, kuid vastajate arv maakondades erines suurel määral, varieerudes paarist vastajast paarikümneni. Lapsevanemate arusaamu küberkiusamisest on uuritud vähe ning sellepärast tuli töösse lisada ka traditsioonilise kiusamisega seotud uurimusi. Kuna magistrیتöö autor leidis vaid mõne teadusliku töö lapsevanemate arusaamade kohta, tuli töösse kaasata ka lõputöid.

Piiranguna võib välja tuua veel ankeedi pikkuse, millest tulenevalt võis lõpuosa täitmine olla väsitav. Kuna mõõtevahendiks oli elektrooniline ankeet, loobusid vastamisest ilmselt inimesed, kes ei oska internetis navigeerida.

Kokkuvõte

Info- ja kommunikatsioonitehnoloogia pakub meile võimalust oma elu lihtsustada. Kui on vaja millegi kohta uut infot, ei pea selleks minema raamatukokku, vaid võib vajaliku teabe leida interneti külastades. Seda saab aga teha mitmel moel, kas arvuti, nutitelefon või isegi tahvelarvuti kaudu. Samamoodi on inimeste-vaheline suhtlus hõlpsam tänu nutitelefonidele, mille abil saab helistada, teha videokõnesid, vajadusel minna kiirelt Skype'i või lisada videoid Youtube'i. Info- ja kommunikatsioonitehnoloogia arenguga käib kaasas ka negatiivne pool- küberkiusamine. Kõiki eelnevalt mainitud võimalusi kasutatakse üksteise kiusamiseks.

Antud magistritöö eesmärgiks oligi välja selgitada lapsevanemate arusaamad küberkiusamiseks kasutatavate kriteeriumite ja vahendite ning selle kohta, kuidas nad enda hinnangul tunnevad ära küberkiusatud lapse. Selleks anti ülevaade varasematest teooriatest ja uurimistulemustest ning tehti kvantitatiivne uurimus. Andmete kogumiseks kasutati veebipõhist ankeeti. Uuringus osales 138 lapsevanemat, kellest 92% olid emad ja 8% isad.

Magistritöös püstitati kolm hüpoteesi. Esimeseks hüpoteesiks oli, et lapsevanemad määratlevad küberkiusamist enam jõudude ebavõrdsuse kui teiste kriteeriumite põhjal. Tulemustest selgus, et lapsevanemad määratlevad küberkiusamist tahtlikkuse, korduvuse ja jõudude ebavõrdsuse põhjal. Antud kriteeriumid on omased ka traditsioonilisele kiusamisele, seega võib oletada, et lapsevanemad ei taju täiesti küberkiusamise olemust ning nende jaoks võib küber- ja traditsiooniline kiusamine olla sarnased. Teiseks hüpoteesiks oli, et lapsevanemate hinnangul kasutatakse küberkiusamiseks sotsiaalmeedia võrgustikke rohkem kui muid vahendeid. Küberkiusamise vahenditeks pidasid vanemad kõige enam sotsiaalmeedia võrgustikke ning sõnumeid. Kolmandaks hüpoteesiks oli, et lapsevanemad tunnevad küberkiusatud lapse ära pigem koolitõrke kui muude tunnuste alusel. Selgus, et nad teevad küberkiusatud lapse kindlaks tunnusjoonte „tujust ära/kurb“, „endasse tõmbunud/ei suhtle“ ja „muutused käitumises“ järgi. Tulemustest võib järeldada, et lapsevanematele tuleks jagada infot selle kohta, kuidas küberkiusatud last ära tunda.

Kui lapsevanemad on kursis kübermaailma erinevatest kiusamise võimalustest, teavad, kuidas see nende lapsi mõjutab ning neil on teadmised, mida antud olukorras teha, siis on võimalik, et nad tunnevad suuremat kohustust oma lapse interneti kasutust suunata ja kontrollida. Samuti oskavad lapsevanemad siis õpetada oma lapsi tulema toime kübermaailmast lähtuvate negatiivsete kogemustega ning saavad neid hiljem ennetada.

Märksõnad: küberkiusamine, lapsevanemad

School Stage 1 Parents' Understanding of Cyberbullying

Abstract

Information and communication technologies offer us the opportunity to simplify our lives. If we need new information about something, we do not have to go to the library, because the needed information can be found on the Internet. This can be done in many ways: via computer, smartphone or even a tablet. Similarly, communication is easier, thanks to smartphones, which can be used to make calls, video calls, and if necessary, to quickly use Skype and upload videos to YouTube. The development of information and communication technologies is also accompanied by a negative aspect, which is cyberbullying. All of the previously mentioned options are used to bully others.

The aim of the master's thesis was to identify parents' perceptions of the methods used in cyberbullying, the cyberbullying criteria, and how do they, in their opinion, recognize a cyber bullied child. For that, an overview of previous theories and research results was given and a quantitative study was used. An online questionnaire was used to collect the data. The study involved 138 parents, 92% of whom were mothers, and 8% fathers.

Three hypotheses were raised in this Master's thesis. The first hypothesis of the research was that parents more often define cyberbullying by the inequality of forces than by any other criteria. The results showed that parents define cyberbullying on the basis of intentionality, repeatability and the inequality of forces. The given criteria are also common to traditional bullying, so it can be assumed that parents do not completely understand the nature of cyberbullying, therefore, traditional bullying and cyberbullying might seem similar to them. The second hypothesis was that in parents' opinion social media networks were more often used for cyberbullying than any other means. Most parents considered social media networks and instant messages as the main cyberbullying methods. The third hypothesis was that parents identify cyberbullying rather by problems at school than by any other characteristics. It became evident that parents identify cyberbullying by such characteristics as „upset/sad“, „reticent/does not communicate“ and „changes in behaviour“. It can be concluded that parents need to be informed about how to recognize cyberbullied children.

If parents are more aware of the different bullying methods in the cyberworld, they know how it can affect their children, know what can be done in these situations and it is possible that they feel greater commitment to direct and control their children's use of the Internet. In addition, parents will also know how to teach their children to cope with negative experiences from the cyberworld and how to prevent them in the future.

Keywords: cyberbullying, parents

Tänu sõnad

Magistritöö autor tänab Võrumaa, Valgamaa, Tartumaa, Põlvamaa ja Viljandimaa töökaid koolijuhte, kes edastasid elektroonilise ankeedi lapsevanematele. Eriline tänu lapsevanematele, kes oma kohustuste kõrvalt leidsid aega uurimuses osaleda. Loomulikult ei saa mainimata jätta perekonna toetust.

Autorsuse kinnitus

Kinnitan, et olen koostanud ise käesoleva lõputöö ning toonud korrektselt välja teiste autorite ja toetajate panuse. Töö on koostatud lähtudes Tartu Ülikooli haridusteaduste instituudi lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

Allkiri:

Kuupäev: 21.05.2016

Kasutatud kirjandus

- Aricak, T., Siyahhan, S., Uzunhasanoglu, A., Saribeyoglu, S., Ciplak, S., Yilmaz N., & Memmedov, C. (2008). Cyberbullying among Turkish Adolescents. *Cyberpsychology and Behavior*, 11 (3), 253–61.
- Campbell, M., Spears, B., Slee, P., Butler, D., & Kift, S. (2012). Victims' perceptions of traditional and cyberbullying, and the psychosocial correlates of their victimisation. *Emotional & Behavioural Difficulties*, 17 (3/4), 389-401.
- Clarke, B. D. (2013). *Parents' Perceptions and Awareness of Cyberbullying of Children and Adolescents*. Väitekiri. Anitioch University New England. Retrieved from <http://aura.antioch.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1071&context=etds>.
- Cohen, L., Manual, L., & Morrison, K. (2007). *Research Methods in Education* (6th ed.). London: Roudledge.
- Dempsey, A. G., Sulkowski, M. L., Nichols, R., & Storch, E. A. (2009). Differences between peer victimization in cyber and physical settings and associated psychosocial adjustment in early adolescence. *Psychology in the Schools*, 46 (10), 962-972.
- Compton, L., Campbell, M. A., & Mergler, A. (2014). Teacher, parent and student perceptions of the motives of cyberbullies. *Social Psychology of Education*, 17(3), 383-400.
- Dehue F., Bolman, C., & Völlnik, T. (2008). Cyberbullying: Youngsters' Experiences and Parental Perception. *CyberPsychology & Behavior*, 11 (2), 217-223.
- Gasior, R. M. (2009). Parental awareness of cyber bullying. Lõputöö. California State University. Retrieved from <http://csus-dspace.calstate.edu/bitstream/handle/10211.9/119/final%20thesis.pdf?sequence=1>.
- Haddon, L., & Livingstone, S. (2012). *EU Kids Online: National perspectives*. London: EU Kids Online, The London School of Economics and Political Science. Retrived from <http://eprints.lse.ac.uk/46878/>.
- Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2010). Bullying, cyberbullying, and suicide. *Archives of*

- Suicide research*, 14 (3), 206-221.
- Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2015). *Bullying Beyond the Schoolyard: Preventing and Responding to Cyberbullying* (2nd ed.). California: Corwin.
- Juvonen, J., & Gross, E. F. (2008). Extending the School Grounds?—Bullying experiences in cyberspace. *Journal of School Health*, 78, 496-505.
- Jõgisuu, S (2011). *I kooliastme õpetajate ja lapsevanemate arusaam koolikiusamisest*. Publitseerimata magistritöö. Tartu Ülikool.
- Kowalski, R. M., & Limber, S. P. (2007). Electronic Bullying among Middle School Students. *Journal of Adolescent Health*, 41 (6), 22–30.
- Kowalski, R. M., Limber S. P., & Agatston P. W. (2008). *Cyber Bullying. Bullying in the Digital Age*. Malden: Blackwell.
- Kowalski, R. M., & Limber, S. (2013). Psychological, Physical, and Academic Correlates of Cyberbullying and Traditional Bullying. *Journal of Adolescent Health*, 53 (1), 13-20.
- Li, Q. (2008). A Cross-cultural Comparison of Adolescents' Experience Related to Cyberbullying. *Educational Research*, 50 (3), 223–234.
- Livingstone, S., Haddon, L., Görzig, A., & Ólafsson, K. (2011). Risks and safety on the internet: The perspective of European children. Full Findings. LSE, London: EU Kids Online.
- Machmutow, K., Perren, S., Sticca, F., & Alsaker, F. D. (2012). Peer victimisation and depressive symptoms: can specific coping strategies buffer the negative impact of cybervictimisation? *Emotional and Behavioural Difficulties*, 17 (3-4), 403-420.
- Menesini, E., & Nocentini, A. (2009). *Cyberbullying definition and measurement: Some critical considerations*. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/238307912_Cyberbullying_Definition_and_Measurement_Some_Critical_Considerations.
- Menesini, E., Nocentini, A., Palladino, B, E., Frisen, A., Berne, S., Ortega-Ruiz; R.,

- Calmaestra J., Scheithauer, H., Schultze-Krumbholz, A., Luik, P., Naruskov, K., Blaya, C., Berthaud, J., & Smith, P. K. (2012). Cyberbullying definition among adolescents: A comparison across six European countries. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking* 15 (9), 455-463.
- Miller, J. D., & Hufstedler, S. M. (2009). *Cyberbullying knows no borders*. Retrieved from <http://www.atea.edu.au/ConfPapers/2009/Refereed/Miller.pdf>.
- Monks, C. P., Mahdavi, J., & Rix, K. (2016). *The emergence of cyberbullying in childhood: Parent and teacher perspectives*. Retrieved from http://ac.els-cdn.com/S1135755X16000117/1-s2.0-S1135755X16000117-main.pdf?_tid=37f6b4c2-0d60-11e6-b2fa-00000aacb35e&acdnat=1461861938_54204f05373f9195dbd62a4d97bcfc5c.
- Naruskov, K., Luik, P., Nocentini, A., & Menesini, E. (2012). Estonian students' perception and definition of cyberbullying. *TRAMES: A Journal of the Humanities & Social Sciences*, 16 (4), 323-343.
- Nocentini, A., Calmaestra, J., Schultze-Krumbholz, A., Scheithauer, H., Ortega, R., & Menesini, E. (2010). Cyberbullying: Labels, Behaviours and Definition in Three European Countries. *Australian Journal of Guidance & Counselling*, 20 (2), 129-142.
- Olenik-Shemesh, D., Heiman, T., & Eden, S. (2012). Cyberbullying victimisation in adolescence: relationships with loneliness and depressive mood. *Emotional and Behavioural Difficulties*, 17 (3-4), 361-374.
- O'Moore, M. (2012). Cyber-bullying: the situation in Ireland. *Pastoral Care in Education*, 30 (3), 209-223.
- Ortega, R., Elipe, P., Mora-Merchan, J. A., Genta, M. L., Brighi, A., Guarini, A., Smith, P. K., Thompson, F., & Tippet, N. (2012). The Emotional Impact of Bullying and Cyberbullying on Victims: A European Cross-National Study. *Aggressive Behavior*, 38 (5), 342-356.
- Patchin, J.W., & Hinduja, S. (2006). *Bullies Move Beyond the Schoolyard: A Preliminary*

- Look at Cyberbullying*. Retrieved from
https://www.researchgate.net/publication/258201014_Bullies_Move_Beyond_the_Schoolyard_A_Preliminary_Look_at_Cyberbullying.
- Patchin, J.W., & Hinduja, S. (2015). Measuring cyberbullying: Implications for research. *Aggression and Violent Behavior* 23, 69-74.
- Price, M., & Dalgleish, J. (2010). Cyberbullying: Experiences, impacts and coping strategies as described by Australian young people. *Youth Studies Australia*, 29 (2), 51-59.
- Robinson, E. (2013). Parental involvement in preventing and responding to cyberbullying. *Family Matters*, 92, 68-76.
- Rowe, N. L. (2008). *Use and Abuse of the Internet: Parental Knowledge of Cyber Bullying in Middle School*. Magistritöö. The College at Brockport. Retrieved from
http://digitalcommons.brockport.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1090&context=edc_theses.
- Sawyer, J. L., Mishna, F., Pepler, D., & Wiener, J. (2011). The missing voice: Parents' perspectives of bullying. *Children and Youth Service Review*, 33 (10), 1795-1803.
- Selkie, E. M., Kota, R., Chan, F. Y., & Moreno, M. (2015). Cyberbullying, Depression, and Problem Alcohol Use in Female College Students: A Multisite Study. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 18 (2), 79-86.
- Singer, D. C. (Toim). (2015). Parents conflicted about how to label, punish cyberbullying. *National Poll on Children's Health*, 24 (4). Retrieved from
http://mottnpch.org/sites/default/files/documents/092115_cyberbullying_2.pdf.
- Slonje, R., & Smith, P. K. (2008). Cyberbullying: Another main type of bullying? *Scandinavian Journal of Psychology*, 49 (2), 147-154.
- Slonje, R., Smith, P. K., & Frisen, A. (2013). The nature of cyberbullying, and strategies for prevention. *Computers in Human Behavior*, 29, 26-32.
- Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S., & Tippett, N.

- (2008). Cyberbullying: Its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49 (4), 376–385.
- Smith, P. K., Steffgen, G., & Sittichai, R. (2013). The nature of cyberbullying, and an International Network. In Smith, P.K., & Steffgen, G (Toim). *Cyberbullying through the new media. Findings from an international Network* (lk 25-28). London & New York: Psychology Press.
- Social Science Statistics (2016). *Z score calculator for 2 population proportions*. Retrieved from <http://www.socscistatistics.com/tests/ztest/Default2.aspx>.
- Sourander, A., Brunstein Klomek, A., Ikonen, M., Lindroos, J., Luntamo, T., Koskelainen, M., Ristkari, T., & Helenius, H. (2010). Psychosocial Risk Factors Associated With Cyberbullying Among Adolescents: A Population-Based Study. *Arch Gen Psychiatry*, 67 (7), 720-728.
- Spears, B., Slee, P., Owens, L., & Johnson, B. (2008). *Behind the scenes and screens — Insights into the human dimension of covert and cyberbullying*. *Zeitschrift für Psychologie/Journal of Psychology*, 217 (4), 189–196.
- The Statistics Portal (2011). *Parent knowledge of which technology is used to cyber bully children worldwide as of November 2011, by medium*. Retrieved from <http://www.statista.com/statistics/293204/parent-awareness-of-cyber-bullying-mediums-worldwide/>.
- Vandebosch, H., & Van Cleemput, K. (2008). Defining cyberbullying: A qualitative research into the perceptions of youngsters. *CyberPsychology & Behavior*, 11 (4), 499–503.
- Willard, N. (2007). *Educator's Guide to Cyberbullying and Cyberthreats*. Retrieved from <https://education.ohio.gov/getattachment/Topics/Other-Resources/School-Safety/Safe-and-upportive-Learning/Anti-Harassment-Intimidation-and-Bullying-Resource/Educator-s-Guide-Cyber-Safety.pdf.aspx>.
- Ybarra, M. L., & Mitchell, K. J. (2004). Youth engaging in online harassment: Associations with caregiver– child Relationships, Internet use, and personal characteristics. *Journal of Adolescence*, 27 (3), 319 –336.
- Ybarra, M. L., & Mitchell, K. J. (2007). Prevalence and Frequency of Internet Harassment

Instigation: Implications for Adolescent Health. *Journal of Adolescent Health*, 41, 189-195.

Lisa 1

Lugupeetud lapsevanemad!

Antud küsitluse eesmärgiks on uurida I kooliastme lastevanemate arusaamu küberkiusamisest. Küberkiusamine on käitumine, mis on korduv, tahtlik ning ohvril on raske end kaitsta. Küberkiusamine toimub elektrooniliste suhtlusvahendite kaudu (telefon, arvuti jne). Palun küsimustele vastates mõelda oma 1.-3. klassis õppivale lapsele. Teie vastused on uurimuse seisukohast väga olulised, kuna need võimaldavad tõhustada teemakohaseid koolitusi. Küsitlusele vastates on teil soovi korral võimalik saada kokkuvõtte uurimistulemustest suvel 2016. Huvi korral kirjutage mulle e-kiri.

Küsimustik on anonüümne ja vabatahtlik ning saadud andmeid kasutatakse üldistatul kujul ainult uurimistöö eesmärgil. Siin pole õigeid ega valesid vastuseid, vastake just nii nagu Teie arvate! Küsimustele vastamine võtab aega umbes 10-15 minutit.

Kontakt: Anneli Varik anneli.varik@gmail.com

1. Kuidas hindate oma internetialaseid teadmisi?

a. Väga hea b. hea c. rahuldav d. halb e. väga halb

2. Kas mõnda Teie 1.-3. klassis käivatest lastest on küberkiusatud? Kui vastasite küsimusele eitavalt, siis liikuge edasi küsimuse number 4 juurde.

a. jah b. ei oska öelda c. ei

3. Kuidas on teie 1.-3. klassis õppivat last/lapsi küberkiusatud? Ringita sobivad variandid!

a. Laps on saanud ebaviisaka ja labase sisuga sõnumeid või e-kirju.

b. Lapsele saadetakse korduvalt solvavaid sõnumeid.

c. Last on internetis laimatud.

d. Lapse privaatsust on rikutud (varastatud salasõna ning teeseldud teda)

e. Lapse saladusi on internetis levitatud teistele.

f. Last on ignoreeritud ehk ei ole võetud sotsiaalmeedia võrgustiku (Facebook, Twitter jne) sõbralisti või internetis toimuvatesse mängudesse.

g. Lapses on tekitatud hirmu korduvate vihaste ja ähvardavate sõnumite või postitustega internetis.

h. Muu (täpsustage) _____

4. Mõelge, kas antud stsenaariumites on Teie jaoks tegemist küberkiusamisega.

Stsenaariumites on tegelasteks M. ja C. All on toodud välja 32 erinevat varianti M. ja C. suhtlusest, millised olid M. –i kavatsused ja mida C. tundis. Stsenaariumite järel otsustage, kas see on Teie jaoks küberkiusamine vastates ei (1), pigem ei (2), ei oska öelda (3), pigem jah (4) või jah (5).

Juhtumid	1	2	3	4	5
1. Kui M. saatis C.-le solvava sõnumi ning tegi seda vaid üks kord, mõeldes seda naljana ja C. sellest välja ei teinud (C. tundis sõnumi saatjat), kas see on kiusamine?					
2. Kui M. saatis C.-le solvava sõnumi ning tegi seda vaid üks kord, mõeldes seda naljana, kuid C. läks selle peale endast välja ja ei teadnud, kuidas end kaitsta (C. tundis sõnumi saatjat), kas see on kiusamine?					
3. Kui M. saatis C.-le solvava sõnumi ning tegi seda vaid üks kord, tahtes sellega C-le tahtlikult haiget teha, kuid C. läks endast välja ja ei teadnud, kuidas end kaitsta (C. tundis sõnumi saatjat), kas see on kiusamine?					
4. Kui M. saatis C.-le solvava sõnumi viimase kuu aja jooksul korduvalt ja mõtles seda naljana, kuid C. läks endast välja ja ei teadnud, kuidas end kaitsta (C. tundis sõnumi saatjat), kas see on kiusamine?					

5. Kui M. saatis C.- le solvava sõnumi viimase kuu aja jooksul korduvalt , tahtes C.- le tahtlikult haiget teha ja C. läks selle peale endast välja ja ei teadnud, kuidas end kaitsta (C.tundis sõnumi saatjat), kas see on kiusamine?					
6. Kui M. saatis C.-le solvava sõnumi ning tegi seda vaid üks kord, tahtes C.- le tahtlikult haiget teha, kuid C. ei teinud sellest välja (C.tundis sõnumi saatjat), kas see on kiusamine?					
7. Kui M. saatis C.-le solvava sõnumi viimase kuu aja jooksul korduvalt ja mõtles seda naljana ja C. sellest välja ei teinud (C. tundis sõnumi saatjat), kas see on kiusamine?					
8. Kui M. saatis C.- le solvava sõnumi viimase kuu aja jooksul korduvalt, tahtes C.-le tahtlikult haiget teha, kuid C. ei teinud sellest välja (C. tundis sõnumi saatjat), kas see on kiusamine?					
9. Kui M. saatis teistele inimestele vaatamiseks C. kohta solvava sõnumi ning tegi seda vaid üks kord, mõeldes seda naljana ja C. sellest välja ei teinud (C.tundis sõnumi saatjat), kas see on kiusamine?					

10. Kui M. saatis teistele inimestele vaatamiseks C. kohta solvava sõnumi ning tegi seda vaid üks kord, mõeldes seda naljana, kuid C. läks selle peale endast välja ja ei teadnud, kuidas end kaitsta (C. tundis sõnumi saatjat), kas see on kiusamine?					
11. Kui M. saatis teistele inimestele vaatamiseks C. kohta solvava sõnumi ning tegi seda vaid üks kord, tahtes sellega C-le tahtlikult haiget teha, kuid C. läks endast välja ja ei teadnud, kuidas end kaitsta (C. tundis sõnumi saatjat), kas see on kiusamine?					
12. Kui M. saatis teistele inimestele vaatamiseks C. kohta solvava sõnumi viimase kuu aja jooksul korduvalt ja mõeldes seda naljana, kuid C. läks endast välja ja ei teadnud, kuidas end kaitsta (C. tundis sõnumi saatjat), kas see on kiusamine?					
13. Kui M. saatis teistele inimestele vaatamiseks C. kohta solvava sõnumi viimase kuu aja jooksul korduvalt, tahtes C.-le tahtlikult haiget teha ja C.-läks selle peale endast välja ja ei teadnud, kuidas end kaitsta (C. tundis					

14. Kui M. saatis teistele inimestele vaatamiseks C. kohta solvava sõnumi ning tegi seda vaid üks kord, tahtes C.-le tahtlikult haiget teha, kuid C. sellest välja ei teinud (C. tundis sõnumi saatjat), kas see on kiusamine?					
15. Kui M. saatis teistele inimestele vaatamiseks C. kohta solvava sõnumi viimase kuu aja jooksul korduvalt ja mõtles seda naljana ja C. sellest välja ei teinud (C. tundis sõnumi saatjat), kas see on kiusamine?					
16. Kui M. saatis teistele inimestele vaatamiseks C. kohta solvava sõnumi viimase kuu aja jooksul korduvalt, tahtes C.-le tahtlikult haiget teha, kuid C. ei teinud sellest välja (C. tundis sõnumi saatjat), kas see on kiusamine?					
17. Kui M. saatis anonüümselt numbrilt teistele inimestele vaatamiseks C. kohta solvava sõnumi ning tegi seda vaid üks kord, mõeldes seda naljana ja C. sellest välja ei teinud, kas see on kiusamine?					

18. Kui M. saatis anonüümselt numbrilt teistele inimestele vaatamiseks C. kohta solvava sõnumi ning tegi seda vaid üks kord, mõeldes seda naljana, kuid C. läks selle peale endast välja ja ei teadnud, kuidas end kaitsta, kas see on kiusamine?					
19. Kui M. saatis anonüümselt numbrilt teistele inimestele vaatamiseks C. kohta solvava sõnumi ning tegi seda vaid üks kord, tahtes sellega C-le tahtlikult haiget teha, kuid C. läks endast välja ja ei teadnud, kuidas end kaitsta, kas see on kiusamine?					
20. Kui M. saatis anonüümselt numbrilt teistele inimestele vaatamiseks C. kohta solvava sõnumi viimase kuu aja jooksul korduvalt ja mõtles seda naljana, kuid C. läks endast välja ja ei teadnud, kuidas end kaitsta, kas see on kiusamine?					
21. Kui M. saatis anonüümselt numbrilt teistele inimestele vaatamiseks C. kohta solvava sõnumi viimase kuu aja jooksul korduvalt, tahtes C.-le tahtlikult haiget teha, kuid C. läks selle peale endast välja ja ei teadnud, kuidas end kaitsta, kas see on kiusamine?					

22. Kui M. saatis anonüümselt numbrilt teistele inimestele vaatamiseks C. kohta solvava sõnumi ning tegi seda vaid üks kord, tahtes C.-le tahtlikult haiget teha, kuid C. ei teinud sellest välja, kas see on kiusamine?					
23. Kui M. saatis anonüümselt numbrilt teistele inimestele vaatamiseks C. kohta solvava sõnumi viimase kuu aja jooksul korduvalt ja mõtles seda naljana ja C. sellest välja ei teinud, kas see on kiusamine?					
24. Kui M. saatis anonüümselt numbrilt teistele inimestele vaatamiseks C. kohta solvava sõnumi viimase kuu aja jooksul korduvalt, tahtes C.-le tahtlikult haiget teha, kuid C. ei teinud sellest välja, kas see on kiusamine?					
25. Kui M. saatis anonüümselt numbrilt C.-le solvava sõnumi ning tegi seda vaid üks kord, mõeldes seda naljana ja C. sellest välja ei teinud, kas see on kiusamine?					

26. Kui M. saatis anonüümselt numbrilt C.- le solvava sõnumi ning tegi seda vaid üks kord, mõeldes seda naljana, kuid C. läks selle peale endast välja ja ei teadnud, kuidas end kaitsta, kas see on kiusamine?					
27. Kui M. saatis anonüümselt numbrilt C.- le solvava sõnumi ning tegi seda vaid üks kord, tahtes sellega C-le tahtlikult haiget teha, kuid C. läks endast välja ja ei teadnud, kuidas end kaitsta, kas see on kiusamine?					
28. Kui M. saatis anonüümselt numbrilt C.- le solvava sõnumi viimase kuu aja jooksul korduvalt ja mõtles seda naljana, kuid C. läks endast välja ja ei teadnud, kuidas end kaitsta, kas see on kiusamine?					
29. Kui M. saatis anonüümselt numbrilt C.- le solvava sõnumi viimase kuu aja jooksul korduvalt, tahtes C.- le tahtlikult haiget teha ja C. läks selle peale endast välja ja ei teadnud, kuidas end kaitsta, kas see on kiusamine?					

30. Kui M. saatis anonüümselt numbrilt C.- le solvava sõnumi ning tegi seda vaid üks kord, tahtes C.- le tahtlikult haiget teha, kuid C. ei teinud sellest välja, kas see on kiusamine?					
31. Kui M. saatis anonüümselt numbrilt C.- le solvava sõnumi viimase kuu aja jooksul korduvalt ja mõtles seda naljana ja C. sellest välja ei teinud, kas see on kiusamine?					
32. Kui M. saatis anonüümselt numbrilt C.- le solvava sõnumi viimase kuu aja jooksul korduvalt, tahtes C.-le tahtlikult haiget teha, kuid C. ei teinud sellest välja, kas see on kiusamine?					

5. Milliste vahenditega on Teie arvates küberkiusamine võimalik?

Vahendid	EI	JAH
Telefonikõned		
Sõnumid		
Blogid e. veebipäevikud		
Sotsiaalmeedia võrgustikud (nt. Facebook, Twitter jne)		
Veebilehed		
Youtube		
Skype		
Mitme mängijaga mängukeskkonnad		
Muu (täpsustage)		

6. Kui Teie last küberkiusatakse, kuid ta otsustab sellest Teile mitte rääkida, siis mille järgi tunneksite siiski ära, et Teie last on küberkiusatud?

Taustandmed

7. Kes olete oma lapsele? Ringitage sobiv variant.

a. ema b. isa c. muu _____

8. Teie vanus. Ringitage sobiv variant.

a. kuni 30

b. 31-40

c. 41-50

d. üle 50

9. Laste arv, kes õpivad 1.-3. klassis? _____

10. Mitmendas klassis laps/lapsed õpivad? Ringitage sobiv variant.

a. 1.klassis b. 2. klassis c. 3. Klassis

11. Millises maakonnas elate? _____

Tänan Teid vastamast!

Lisa 2. Küberkiusamise kriteeriumite kombineerimine stsenaariumites

Stsenaarium	Tahtlikkus	Korduvus	Jõudude ebavõrdsus	Avalikkus	Anonüümsus
1	EI	EI	EI	EI	EI
2	EI	EI	JAH	EI	EI
3	JAH	EI	JAH	EI	EI
4	EI	JAH	JAH	EI	EI
5	JAH	JAH	JAH	EI	EI
6	JAH	EI	EI	EI	EI
7	EI	JAH	EI	EI	EI
8	JAH	JAH	EI	EI	EI
9	EI	EI	EI	JAH	EI
10	EI	EI	JAH	JAH	EI
11	JAH	EI	JAH	JAH	EI
12	EI	JAH	JAH	JAH	EI
13	JAH	JAH	JAH	JAH	EI
14	JAH	EI	EI	JAH	EI
15	EI	JAH	EI	JAH	EI
16	JAH	JAH	EI	JAH	EI
17	EI	EI	EI	JAH	JAH
18	EI	EI	JAH	JAH	JAH
19	JAH	EI	JAH	JAH	JAH
20	EI	JAH	JAH	JAH	JAH
21	JAH	JAH	JAH	JAH	JAH
22	JAH	EI	EI	JAH	JAH
23	EI	JAH	EI	JAH	JAH
24	JAH	JAH	EI	JAH	JAH
25	EI	EI	EI	EI	JAH
26	EI	EI	JAH	EI	JAH
27	JAH	EI	JAH	EI	JAH
28	EI	JAH	JAH	EI	JAH
29	JAH	JAH	JAH	EI	JAH
30	JAH	EI	EI	EI	JAH
31	EI	JAH	EI	EI	JAH
32	JAH	JAH	EI	EI	JAH

Märkus. JAH-kriteeriumi olemasolu stsenaariumis; EI-kriteeriumi puudumine stsenaariumis

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina Anneli Varik (sünnikuupäev: 06.12.1986)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose
I kooliastme lapsevanemate arusaamad küberkiusamisest, mille juhendaja on Piret Luik,
 - 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 21.05. 2016